

С. В. Різник

Окупація й анексія Криму

ОКУПАЦІЯ Й АНЕКСІЯ КРИМУ — насильницьке зайняття збройними силами Російської Федерації під безпосереднім керівництвом політичної влади країни-агресора території Кримського півострова (адміністративно — [Автономної Республіки Крим](#) та *Севастополя* як міста зі спеціальним статусом), здійснене з грубим порушенням українського та [міжнародного права](#), численними посяганнями на права і свободи людини. Окупацію слід відрізнити від анексії АР Крим і Севастополя — протиправного і невизнаного міжнар. співтовариством включення їх до складу території РФ. Окупація передувала і стала підґрунтям для подальшої анексії РФ АР Кримі Севастополя. Водночас у політико-правовому середовищі триває дискусія щодо доречності застосування терміну «анексія Криму». Противники його використання стверджують, що у такий спосіб, по суті, легітимують сам факт «приєднання» АР Крим і Севастополя до РФ. Враховуючи, що термін «анексія» іманентно позначає саме протиправне приєднання, його застосування жодним чином не легітимізує агресивної діяльності РФ щодо АР Крим. Отже, тимчасово окупована РФ територія Криму — невід’ємна частина території України, у межах якої збройні формування та окупац. адміністрація РФ протиправно встановили і здійснюють фактичний контроль матеріал. ресурсів, суспільних та ін. відносин, всупереч визнаному міжнар. співтовариством та утвердженням Конституцією України держ. суверенітету України.

Початком окупації Криму вважають 19—20 лютого 2014, коли вперше були застосовані людські та матеріал. засоби ЗС РФ для захоплення тер. п-ова, а 24 лютого ці дії переросли в повномасштабне збройне вторгнення на території України. При цьому рос. влада усіяло заперечувала участь військових РФ у зазнач. діях, незграбно маскуючи їх та спотворюючи інформацію про події через впливові не лише в Україні та РФ, але й у світі, підконтрол. Кремлю пропагандистські ЗМІ. Окупація Криму не випадково збіглася у часі з *Революцією гідності*, зокрема розстрілами на Майдані Незалежності в Києві 18 лютого 2014 та втратою режимом *В. Януковича* контролю за ситуацією в державі: РФ прагнула «компенсувати» свої політ. і геополіт. невдачі. У Криму відбувалися потужні акції непокори окупації. Так, 26 лютого 2014 крим. татари провели мітинг побл. ВР АР Крим, більшість депутатів якої стали на бік окупац. сил. Указом Президента України від 26 лютого 2020 цей день визначено Днем спротиву окупації АРКрим і Севастополя. Проте ВР АР Крим з порушенням Конституції

України, фундаментал. норм міжнар. права, очевид. перевищенням влад. повноважень ухвалила низку колаборац. рішень, серед яких — призначення т. зв. заг.-крим. референдуму. На нього винесено 2 питання: про відновлення Конституції Криму 1992 і про його входження до складу РФ. Крім того, 11 березня 2014 ВР АР Крим проголосила т. зв. Декларацію незалежності АР Крим і Севастополя, згідно з якою «республіка Крим» за відповід. результатів референдуму 16 березня 2014 «отримала право» звернутися до РФ з проханням щодо входження її до складу РФ на правах суб'єкта федерації. Декларацію підтримала і Севастоп. міськрада. 14 березня 2014 Конституц. Суд України розглянув справу щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови ВР АР Крим «Про проведення загальнокримського референдуму» від 6 березня 2014 та визнав її неконституційною; 20 березня — визнав такою, що не відповідає Конституції України, і т. зв. Декларацію незалежності АР Крим і Севастополя. У свою чергу, 15 березня 2014 ВР України достроково припинила повноваження ВР АР Крим. Проте ці рішення не зупинили протиправну і насильниць. діяльність керівництва держави-окупанта та місц. колаборантів. Нелегітим. «референдум про статус Криму» проведено 16 березня 2014. За «офіційними результатами» за приєднання до РФ проголосувало понад 96 % з тих, хто взяв участь у «референдумі». При цьому [Кримськотатарського народу Меджліс](#) оприлюднив свої дані про явку на голосування у 40 % та численні фальсифікації. 17 березня 2014 окупац. влада оголосила, що на підставі т. зв. Декларації незалежності АР Крим і Севастополя та «результатів референдуму» створ. «республіку Крим як незалежну і суверенну державу». У свою чергу, «республіка Крим» звернулася до РФ з пропозицією про прийняття її до складу РФ. Того ж дня президент РФ підписав указ «про визнання республіки Крим незалежною державою», а вже 18 березня був підписаний договір про т. зв. прийняття Криму і Севастополя до складу РФ.

Усі авторитетні міжнар. організації та абсолютна більшість держав світу не визнали легітимності окупації та подальшої анексії Криму. РФ для виправдання безпідставно посилалася на прецедент з визнанням незалежності Косова, закріплене в Статуті ООН невід'ємне право народів на самовизначення та надуману потребу захисту «російськомовного населення Криму». Серед аргументів, до яких вдається керівництво РФ, кілька істор. фактів: після рос.-турец. воєн тер.тодіш. Крим. ханства була включена (анексована) до складу Рос. держави 1783, а у наступ. році створ. Таврій. обл. (у подальшому — *Таврійську губернію*). 1921 засн. [Кримську Автономну Соціалістичну Радянську Республіку](#), перетворену 1946 в Крим. область. Втрата автономії нібито була мотивована колабораціонізмом крим. татар під час 2-ї світ. війни. Цьому рішенню передували масштабні репресії крим. насел., зокрема, 18—20 травня 1944 з тер. Криму депортовано понад 300 тис. жит., переважна більшість із яких — крим. татари (див. [Депортація](#)). Рос. пропаганда зробила беззмістов. акцент на тому, що Крим. обл. передано до складу України Указом Президії ВР СРСР лише 19 лютого 1954. Сучасне рос. політ. керівництво подає це

рішення як необґрунтоване та таке, що не заперечує «історичну приналежність Криму Росії». Крім того, наводить аргумент про нібито держ. переворот, здійснений у лютому 2014 в Україні, «незаконне усунення» тодіш. Президента України В. Януковича від влади та загрози, що виникли в результаті для нац. безпеки РФ, зокрема у Чорномор. регіоні. Проте така аргументація суперечить сучас. принципам і цінностям міжнар. права, відображає за давню політ. і культурну відсталість як владного істеблішменту, так і найактивніших лідерів громад. думки РФ.

Актом агресив. окупації Криму порушено фундаментал. принципи міжнар. права — територ. цілісності держав та недоторканності їхніх кордонів. Із цього приводу ухвалено низку актів провід. міжнар. інституцій, зокрема: Резолюції ГА ООН від 27 березня 2014 про територ. цілісність України та від 19 грудня 2016 про стан прав людини в АР Крим і Севастополі, постанову Парламент. асамблеї Ради Європи «Про недавні події в Україні» від 9 квітня 2014, резолюцію Європ. парламенту від 17 квітня 2014 щодо рос. тиску на країни Сх. партнерства, постанову Парламент. асамблеї ОБСЄ «Про продовження чітких, важких і хибних порушень зобов'язань ОБСЄ та міжнародних норм з боку Російської Федерації» від 8 липня 2015, резолюцію Парламент. асамблеї Ради Європи «Про гуманітарний стан українських біженців та переміщених осіб» (2015), доповідь Міжнар. кримінал. суду від 14 листопада 2016. У зазнач. документах послідовно підтверджено суверенітет і територ. цілісність України, а також вказано, що референдум щодо статусу Криму не був санкціонований Україною, а отже, його результати не мають юрид. сили; закликано всі держави не визнавати будь-яких змін щодо статусу АР Крим і Севастополя; засуджено тимчас. окупацію тер. України і підтверджено невизнання анексії Криму; РФ визнано державою-окупантом, анексію укр. півострова — протиправною згідно з міжнар. правом, статус Криму — тер. під рос. окупацією, ситуацію на тер. Криму та Севастополя — міжнар. зброй. конфліктом між РФ та Україною, твердження РФ про право використовувати всі засоби для захисту рос. меншин у третіх країнах — таким, що не відповідає міжнар. праву і суперечить основополож. принципам міжнар. поведінки у 21 ст. Засуджено й одностороннє та невиправдане порушення РФ суверенітету і територ. цілісності України, а також відмову РФ поважати Гельсин. принципи суверенітету, цілісності, непорушності всесвітньо визнаних кордонів і заборони застосування та загрози застосування сили відносно держав-учасниць ОБСЄ.

Хоча початком безпосеред. дій РФ, спрямов. на окупацію й подальшу анексію Криму, вважають 19 лютого 2014, приховану й публічну політику щодо необхідності «повернення Криму» в різних формах та з різною інтенсивністю вона вела з поч. 1990-х рр. Укр. влада весь цей час майже не протистояла (за окремими винятками) такій діяльності РФ, допустила надмірну русифікацію регіону, тривалі та повторювані порушення прав громадян України — етніч. українців і крим. татар, постійну чимраз більшу активізацію пророс. політ. сил і громад. орг.-цій, продовження перебування на тер. Криму Чорномор. флоту РФ (зокрема і за т. зв. Харків. угодами) тощо. Напр., пункт 14 Перехід. положень

Конституції України (нині вже нечинний) встановлював можливість використання наявних військ. баз на території України для тимчас. перебування іноз. військ. формувань на умовах оренди в порядку, визначеному міжнар. договорами України. Водночас, відповідно до статті 17 Конституції, на території України заборонено розташування іноз. військ. баз. Враховуючи систем. аналіз наведеного положення, а також беручи до уваги передбачувані мотиви окремих учасників процесу ухвалення Конституції України, є неспростовні підстави для висновку, що цей пункт був покликаний перш за все забезпечувати можливість перебування на території України Чорномор. флоту РФ. Саме наявність цього пункту в Перехід. положеннях Конституції, на противагу прямій забороні, визнач. статтею 17, зробило можливим продовження дислокації рос. іноз. бази на території України шляхом підписання Угод між Україною і РФ щодо перебування Чорномор. флоту РФ на території України 1997 з їх скандал. продовженням 2010. Відповідно до статті 134 Конституції України та Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (2014) тимчасово окупов. тер. АР Крим та Севастополя є невід'єм. частиною тер. України, на яку поширюється дія Конституції та законів України, а також міжнар. договорів, згоду на обов'язковість яких надала ВР України. Тимчас. окупація РФ тер. України, незалежно від її тривалості, незаконна і не створює для РФ жодних територ. прав. За державою Україна, територ. громадами сіл, с-щ, міст, розташ. на тимчасово окупов. тер., органами держ. влади, місц. самоврядування та ін. суб'єктами публіч. права збережено право власності, інші речові права на майно, зокрема й на нерухоме, серед якого — земел. ділянки, що знаходяться на тимчасово окупов. території. Відповідно до укр. конституц. законодавства питання щодо зміни кордонів України може вирішувати винятково заг.-нац. референдум (стаття 73 Конституції України). Згідно із [Гаазькими конвенціями про закони та звичаї війни 1899 і 1907](#), на АР Крим і Севастополь як на окупов. тер. поширено міжнар.-правовий режим окупації.

Отже, держава-окупант зобов'язана забезпечити громад. порядок і належ. рівень поваги до прав і свобод людини. Такі ж та інші обов'язки на державу-окупанта покладає і Конвенція про захист цивіл. насел. під час війни (4-а Женев. конвенція). Крім того, на тимчасово окупов. тер. поширено особл. правовий режим перетину адм. межі та лінії зіткнення між тимчасово окупов. тер. та ін. тер. України, вчинення правочинів, проведення виборів та референдумів, реалізації ін. прав і свобод людини та громадянина. В'їзд до Криму та виїзд із нього можливі лише через материк. частину України. В'їзд в окупов. Крим повітряним чи морським транспортом, а також в'їзд через міст із тер. РФ є порушенням чинного законодавства України, що тягне за собою юрид. відповідальність. Україна вживає всіх необхід. заходів щодо гарантування прав і свобод людини та громадянина, передбач. Конституцією та законами України, а також міжнар. договорами, згоду на обов'язковість яких надала ВР України, усім громадянам України, які проживають на тимчасово окупов. тер. Криму.

Осн. напрямими захисту прав і свобод цивіл. населення на цих тер. є: захист основополож. політ., громадян., екон., соц., культур. та ін. прав і свобод людини; вжиття заходів для звільнення всіх незаконно затриманих чи утримуваних РФ або окупац. адміністрацією РФ громадян України, а також іноземців та осіб без громадянства, які на закон. підставах перебували на момент їхнього затримання на території України; сприяння забезпеченню відновлення порушених матеріал. прав, соц.-екон., екол. і культур. потреб, зокрема шляхом реалізації заходів, визначених центр. органом виконав. влади, що забезпечує формування та реалізує держ. політику з питань тимчасово окупов. тер., на виконання відповід. рішень КМ України; надання правової та гуманітар. допомоги, мед. і соц. послуг на контрольов. Україною тер.; сприяння підтриманню культур. зв'язків; забезпечення доступу до закладів освіти та ЗМІ України тощо.

За підрахунками експертів, прямі екон. втрати від тимчас. окупації РФ Криму вже склали бл. 135 млрд дол. США, в які входить: вартість землі на Крим. п-ві (3 млрд) і доведених покладів корис. копалин (52,3 млрд) у вигляді, зокрема, природ. газу та сирої нафти; втрати житл. нерухомості населенням (42,7 млрд), компаній (18,4 млрд), банків (2,7 млрд), держави (14 млрд), місц. громад (1,7 млрд). Крім цього, незважаючи на те, що прямі людські жертви в результаті захоплення Криму не такі значні як ті, що зазнала Україна внаслідок нападу РФ на Донец. і Луган. обл. у 2014 та під час нового етапу агресії від лютого 2022, негатив. вплив окупації на життя сотень тисяч громадян України — жителів Криму є вагомим. Так, за різними оцінками, за період від 2014 Крим залишили бл. 500 тис. жителів, натомість бл. 1 млн громадян РФ переїхали в Крим для постій. проживання. Таким чином, відбулося масивне заміщення укр. насел. Криму, особливо тих громадян, які не підтримали окупації, громадянами країни-агресора. Це необхідно особливо враховувати в подальшому процесі відновлення адм., екон., громад.-політ. контролю на тер. Криму.

Відновлення контролю над усією держ. тер. України, зокрема АР Крим (деокупація), є стратег. нац. завданням. Процес деокупації Криму — комплекс заходів держ. політики, наслідком яких має стати повна відсутність на тер. Криму зброй. формувань і окупац. адміністрації РФ та встановлення заг. ефектив. контролю України на цій тер. (повернення тимчасово окупованої тер. під заг. юрисдикцію України та відновлення її конституц. ладу). З метою сприяння координації заходів із питань деокупації, реінтеграції та відновлення територ. цілісності України, захисту прав та інтересів громадян України, подолання наслідків і відшкодування шкоди, завданої Україні, її громадянам та юрид. особам у зв'язку зі зброй. агресією та тимчас. окупацією РФ частини тер. держави, а також проектів і заходів у рамках діяльності Крим. платформи, 15 серпня 2022 Указом Президента України утворено Консультативну раду з питань деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території АР Крим та Севастополя як консультативно-дорадчий орган при Президентові України.

Нині очевидно, що інституц. міжнар. гарантіями демократ. стабільності та нац. безпеки найуспішніших держав світу, захисту прав людини та добробуту їхніх націй стали ЄС та НАТО. Саме у державах-чл. цих орг.-цій дотримані найвищі стандарти прав людини, демократії та безпеки. Відтак пришвидшення євроінтеграц. процесів Україною за підтримки зх. партнерів є однією з найбільш необхідних та ефективних передумов деокупації Криму як і гарантією недопущення аналогічних агресивних дій РФ у майбутньому. Для українського народу, що протягом століть був позбавлений можливості на рівних брати участь у розбудові вільного європ. співтовариства, постійно зазнавав несправедливих утисків та репресій, курс на європ. та євроатлант. інтеграцію, особливо в умовах чергової рос. агресії, є послідовним та самоочевидним кроком на шляху утвердження незалежної, демократичної і конституційної державності, необхідним заходом для відновлення повноцін. контролю над усією суверен. тер. України.

Фотоілюстрації

Рекомендована література

1. Дослідження Центру економічної стратегії «Оцінка економічних втрат України від окупації Кримського півострову». 2021;
2. Жалімас Д. Російське виправдання анексії Криму та нацистська пропаганда: велика схожість та незначні відмінності, 2017;
3. Железняк М., Іщенко О. Зарубіжні онлайн-енциклопедії про анексований Крим // Dialog der Sprachen, Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht: XII. Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik. München, 2022;
4. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року та Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року; Заява Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків» від 21 квітня 2015 року; Статут Організації Об'єднаних Націй, 1949;
5. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй від 24 жовтня 1970 року.

Покликання на статтю:

Окупація й анексія Криму / С. В. Різник // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2022. – Режим доступу:

<https://esu.com.ua/article-74519>

2001-2023 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).